

ISSN 2311-2409 (Print)
ISSN 2412-2009 (Online)
DOI: 10.28925/2311-2409.2022.37

Київський університет імені Бориса Грінченка

**ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА.
ПСИХОЛОГІЯ. ПЕДАГОГІКА**

**PEDAGOGICAL EDUCATION: THEORY AND PRACTICE.
PSYCHOLOGY. PEDAGOGY**

№37 (1) 2022

Рік заснування — 2001
Виходить двічі на рік

The year of foundation: 2001
Frequency: semi-annual

Київ – 2022

ЗАСНОВНИК

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРИНЧЕНКА

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації
КВ № 199961-9761 ПР, видане Державною
реєстраційною службою України 28.05.2016 р.
(перереєстрація)

Рік заснування — 2001

Виходить двічі на рік

Наукове фахове видання «Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка» включено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук і доктора філософії (PhD) зі спеціальностей: 011 — «Освітні, педагогічні науки»; 012 — «Дошкільна освіта»; 013 — «Початкова освіта»; 015 — «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886); 053 — «Психологічні науки» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 26.11.2020 р. № 1471)

Журнал індексується в міжнародних
бібліографічних базах Google Scholar, Research Bible,
Index Copernicus

Журнал підтримує політику відкритого доступу

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського
університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 6 від 28.06.2022 р.)

У журналі публікуються розвідки, присвячені
актуальним проблемам педагогіки і психології;
результати фахових, теоретичних і
експериментальних досліджень психологічної і
педагогічної галузей освітянського напрямку
наукового знання та методичного забезпечення
педагогічного процесу за результатами наукових
пошуків.

URL:

<https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/aboutJournal>

ISSN 2311-2409 (Print)

ISSN 2412-2009 (Online)

DOI:10.28925/2311-2409.2022.37

Педагогічна освіта: теорія і практика Психологія. Педагогіка

Науковий журнал

№ 37 (1) 2022

січень–червень

Головна редакторка:

Паламар Світлана Павлівна,
кандидатка педагогічних наук, старша наукова
співробітниця (Україна).

Заступниця головної редакторки:

Хоружа Людмила Леонідівна,
докторка педагогічних наук, професорка
(Україна).

Відповідальна секретарка:

Козир Маргарита Валентинівна,
кандидатка педагогічних наук (Україна).

Технічна секретарка:

Билан Ольга Миколаївна (Україна).

Редакційна колегія:

Ляпунова Валентина Анатоліївна,
докторка педагогічних наук (Україна);
Зданевич Лариса Володимирівна,
докторка педагогічних наук (Україна);
Нежива Людмила Львівна,
докторка педагогічних наук (Україна);
Котенко Ольга Володимирівна,
кандидатка педагогічних наук (Україна);
Кизенко Василь Іванович,
кандидат педагогічних наук (Україна)
Варченко-Троценко Лілія Олександрівна,
кандидатка педагогічних наук (Україна);
Вембер Вікторія Павлівна,
кандидатка педагогічних наук (Україна);
Савенкова Ірина Іванівна,
докторка психологічних наук (Україна);
Скрипник Тетяна Вікторівна,
докторка психологічних наук (Україна);
Сергеєнкова Оксана Павлівна,
докторка психологічних наук (Україна);
Лозова Ольга Миколіївна,
докторка психологічних наук (Україна).

Іноземні члени редакційної колегії:

Смирнова-Трибульська Євгенія (Smugnova-
Trybulska Eugenia), докторка габілітована,
(Республіка Польща);
Малах Йозеф (Malach Josef), доктор
педагогічних наук (Чеська Республіка).
Пападопулос Ісаак М. (Papadopoulos Isaak M.),
доктор філософії, доцент з прикладної
лінгвістики та навчання мов (Республіка
Кіпр).

FOUNDER

BORYS GRINCHENKO
KYIV UNIVERSITY

Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy

Scientific Journal
№ 37 (1) 2022
January – June

Certificate of State Registration of Printed Mass
Media

KV № 199961-9761 PR, issued by the State
Registration Service of Ukraine
28.05.2016
(re-registration)

The year of foundation: 2001
Frequency: semi-annual

Scientific professional publication “**Pedagogical Education: Theory and Practice. Psychology. Pedagogy**” is included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine (Category “B”), in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Science and Doctor of Philosophy (PhD) can be published in the following specialties: 011 — “Educational, Pedagogical Sciences”; Preschool Education”; 013 — “Primary Education”; 015 — “Professional Education (by specializations)” (approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 dated 02.07.2020); 053 — “Psychological Sciences” (approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1471 dated 26.11.2020)

The journal is indexed in international bibliographic databases
Google Scholar, Research Bible, Index Copernicus

The journal supports open access policy
Recommended for publication by the Academic Council of Borys
Grinchenko Kyiv University
(*Rec. № 6 dated 28.06.2022*)

The journal publishes intelligence on current issues of pedagogy and psychology; results of professional, theoretical and experimental researches of psychological and pedagogical branches of educational direction of scientific knowledge and methodical maintenance of pedagogical process by results of scientific researches.

URL:

<https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/aboutJournal>

ISSN 2311-2409 (Print)
ISSN 2412-2009 (Online)
DOI:10.28925/2311-2409.2022.37

Chief editor:

Palamar Svitlana,
PhD in Pedagogical Sciences, Senior
Research Fellow (Ukraine).

Deputies Chief Editor:

Khoruzha Lyudmyla,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
(Ukraine).

Executive secretary:

Margaryta Kozyr,
PhD in pedagogy (Ukraine).

Technical secretary:

Olga Bylan (Ukraine).

Editorial board:

Lyapunova Valentina,
Doctor of Pedagogical Sciences (Ukraine);
Zdanevych Larysa,
Doctor of Pedagogical Sciences (Ukraine);
Nezhyva Lyudmyla,
Doctor of Pedagogical Sciences (Ukraine);
Kotenko Olga Volodymyrivna,
PhD in Pedagogical Sciences (Ukraine);
Kyzenko Vasyl,
PhD in Pedagogical Sciences (Ukraine);
Varchenko-Trotsenko Lilia,
PhD in Pedagogical Sciences (Ukraine);
Wember Victoria,
PhD in Pedagogical Sciences (Ukraine);
Savenkova Iryna,
Doctor of Psychological Sciences (Ukraine);
Skrypyuk Tatyana,
Doctor of Psychological Sciences (Ukraine);
Sergeenkova Oksana,
Doctor of Psychological Sciences (Ukraine);
Lozova Olga,
Doctor of Psychological Sciences (Ukraine);

Foreign members of editorial board:

Smyrnova-Trybulska Eugenia, Doctor
Habilitation (Republic of Poland);
Malach Josef, Doctor of Pedagogical
Sciences (Czech Republic).
Papadopoulos Isaak M.,
PhD, Assistant Professor of Applied
Linguistics and Language Teaching
(Republic of Cyprus).

**Випуск №37 (1\2022) фахового видання
«Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка»**

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Братко М. Академічний коучинг: тези до розуміння змісту поняття.

Паламар Б. Психологічні умови та вплив негативних чинників на ефективність навчання в закладі вищої освіти.

РОЗДІЛ II

ЄВРОПЕЙСЬКІ НАУКОВІ СТУДІЇ

Bogusław Śliwerski. The reception, comparatistics and timeliness of Sergei Hessen's pedagogical thought

Struberga S. China-CEEC Cooperation in Education and Science: Do Mutual Perceptions and Political Contexts Matter?

Bilonozhko O. Technology of the development of lyceum teachers pedagogical culture in the system of methodical work.

РОЗДІЛ III

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Голота Н. Діалогічні технології як складова практико зорієнтованої підготовки майбутніх педагогів.

Козир М., Філонова Н. Формування в учнів 5-6 класів національної свідомості на уроках української мови.

Паламар С., Савченко Ю., Антипін Є. Саморегуляція особистості як умова формування лідерських якостей майбутнього педагога.

Удовиченко Л. Проблема культурно-національної ідентичності та шляхи її вирішення у новій українській школі.

РОЗДІЛ IV

ПСИХОЛОГІЯ І СОЦІОЛОГІЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Коханова О., Столярчук О., Сорокіна О. Дослідження настановлень жінок щодо самореалізації чоловіків.

РОЗДІЛ V

НАУКОВІ РОЗВІДКИ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Косенчук Ю. Теоретичні аспекти реформування шкільної освіти Фінляндської Республіки

Олійник О. Поняття «інновація» та «новація» в освітньо-науковому дискурсі.

CONTENTS

CHAPTER I

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF MODERN PEDAGOGY DEVELOPMENT

Bratko, M. Academic coaching: theses to understanding the meaning of the concept.

Palamar, B. The psychological conditions and the influence of negative factors on the efficiency of education in the higher education institution.

CHAPTER II

EUROPEAN SCIENTIFIC STUDIES

Bogusław Śliwerski. The reception, comparatistics and timeliness of Sergei Hessen's pedagogical thought

Struberga S. China-CEEC Cooperation in Education and Science: Do Mutual Perceptions and Political Contexts Matter?

Bilonozhko O. Technology of the development of lyceum teachers' pedagogical culture in the system of methodical work.

CHAPTER III

APPLIED ASPECTS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL SCIENCE

Holota, N. Dialogic technologies as a component of future teachers' practice-oriented training.

Kozyr, M., Philonova, N. Formation of national consciousness in students of 5-6 forms at Ukrainian language lessons.

Palamar S., Savchenko Yu., Antypin Ye. Self-regulation of personality as a condition for the formation of future teacher's leadership qualities.

Udovychenko, L. The problem of cultural and national identity and ways to solve it in the New Ukrainian School.

CHAPTER IV

PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY IN THE CONTEXT OF MODERN SCIENCE

Kokhanova O., Stoliarchuk O., Sorokina, O. Research of women's attitudes towards men's self-realization.

CHAPTER V

SCIENTIFIC EXPLORATION OF YOUNG SCIENTISTS

Kosenchuk, Yu. Theoretical aspects of school education reform in the Republic of Finland

Oliinyk, O. The concepts of «innovation» and «novation» in educational and scientific discourse.

It should be noted that socially valuable motives for pedagogical activity are clearly expressed in the educational and professional process and cover students' mastery of pedagogical, socio-cultural and research activities. With such motivation, the process of training a future teacher becomes the most effective and, most likely, that after gaining a professional qualification, they will implement the acquired competencies in the field of education.

Key words: *personality, self-regulation, leadership qualities, professional training, intrapsychic activity.*

Стаття надійшла до редакції: 15.06.2022р.

Прийнято до друку: 20.06.2022р.

УДК 373.3/.5.016:82(100):37.014.3

<https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.3710>

Лариса Удовиченко

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри української літератури,
компаративістики і гринченкознавства
Інституту філології,
Київський університет імені Бориса Грінченка
Вул. Маршала Тимошенка, 13Б, 04207 Київ,
ORCID id 0000-0002-5698-557X
l.udovychenko@kubg.edu.ua

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Російська збройна агресія проти України істотно підвищила рівень зацікавленості проблемами культурно-національної ідентичності в нашій державі. Перед педагогами постає важливе завдання розробки і втілення у шкільництво глибоко продуманих креативних підходів на основі новітніх методик і технологій з метою формування культурно-національної ідентичності молоді як передумови її культурної компетентності.

У роботі висвітлено іманентні характеристики культурно-національної ідентичності та основні шляхи її формування на уроках літератури і сформульовано найважливіші, на думку авторки, методичні рекомендації щодо оптимізації освітнього процесу стосовно питань, які розглядаються. Перспектива подальших досліджень вбачається у вивченні різноманітних девіацій культурно-національної ідентичності, їх причин та

шляхів подолання з метою усунути засобами шкільництва негативний вплив на молодь окремих середовищ та сумнівних ЗМІ.

Ключові слова: *Нова українська школа, культура, національність, самоідентифікація, культурна компетентність, громадянська позиція, культурно-національна ідентичність.*

© Удовиченко Л.М., 2022

Вступ. Російська збройна агресія проти України, яка розпочалася у 2014 році і переросла у відверту широкомасштабну війну у лютому 2022 року, істотно підвищила рівень зацікавленості проблемами культурно-національної ідентичності в нашій державі. Помітна частина громадян Україна, серед яких є, на жаль, і молодь, не усвідомлюють сенс, глибину і екзистенційну значущість таких понять як національно-культурна самоідентифікація та національно орієнтована громадянська позиція. Ця проблема коріниться у нашій давній і новітній історії і потребує нагального пошуку раціональних шляхів вирішення суперечності між потребою високого рівня національної самоідентифікації молодого покоління, покликаною будувати нову державу, та реальним станом наукового і методичного забезпечення процесу навчання в закладах загальної середньої освіти у порушеному аспекті. Перед педагогами постає важливе завдання розробки і втілення у шкільництво глибоко продуманих креативних підходів на основі новітніх методик і технологій з метою формування культурно-національної ідентичності молоді як передумови її культурної компетентності.

Перші кроки на шляху формування культурно-національної ідентичності молоді було зроблено у 1991 р. після оголошення Україною незалежності. Один із найважливіших, на нашу думку, – введення курсу зарубіжної літератури до навчальних планів закладів загальної середньої освіти. Це дало поштовх для створення передумов розвитку національної самоідентифікації громадян молоді незалежної держави через:

- вивчення національного письменства у контексті світового літературного процесу як його органічного складника;

- уяскравлення особливостей української культури і літератури на загальносвітовому тлі;
- конкретизацію і порівняння національного з загальнолюдським в українській культурі;
- розкриття спільного та відмінного в поглядах на світ і людину у різних країнах і культурах,

що спонукає учнів до самоусвідомлення і осмислення власної громадянської та культурно-національної ідентичності.

Після Революції Гідності стратегія і тактика розвитку української культурно-національної ідентичності отримали новий поштовх через шкільну реформу та розбудову Нової української школи.

У нормативних документах Нової української школи йдеться про формування культурної компетентності учнів для успішної життєдіяльності в сучасному полікультурному суспільстві (Нова українська школа, 2016). Основними маркерами культурної компетентності визначені: стійкий інтерес «до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливе ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва» (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020). У такий спосіб наголошується, що культурна компетентність молодих українців тісно пов'язана з їх культурно-національною ідентичністю. Тому значна увага в часи шкільної реформи має приділятися формуванню рис і властивостей особистості, які становлять основу культурно-національної самоідентифікації. Для успішної реалізації цього завдання необхідно вивчити вже набутий позитивний досвід роботи в школах України та осмислити наукові теорії та практичні рекомендації заангажованих у цю царину вчених.

Аналіз праць з проблеми дослідження. Останніми часами поняття культурно-національної ідентичності активно досліджували вчені Б. Андерсон, В. Буяшенко, Т. Воропай, Е. Гелнер, В. Горлова, М. Гібернау, В. Даренська, Е. Еріксон, В. Зливков, М. Козловець, О. Лісовий, Л. Мазур, Л. Нагорна, О. Попова, Е. Сміт, М. Степик, Н. Яцук та інші. Вони сходяться на тому, що «властива нації окрема культура вирізняє її з-поміж решти інших націй і править за її презентаційну картку в міжнародній спільноті» (Гібернау, 2012, с. 26). Це дозволяє виділити сутність культурно-національної ідентичності як усвідомлення особистістю себе носієм культури конкретного народу, її заангажованість у традиції та звичаї носіїв цієї культури, які є співгромадянами або мешкають в інших державах, поділяння спільних цінностей та шанобливе ставлення до національної символіки і видатних особистостей національної історії та культури (Андерсон, 2001; Українське суспільство, 2018; Smith, 1991). Спільною для вчених є думка про те, що проблема ідентифікації – це проблема самоусвідомлення, а відтак, і способу дій в різних сферах суспільного життя і послуговування культурно-національними цінностями.

Мета статті – визначити шляхи формування культурно-національної ідентичності учнів закладів загальної середньої освіти засобами української і зарубіжної літератури. Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі завдання: вивчити підходи вчених-методистів до розвитку самоідентифікації учнів упродовж вивчення літературних курсів, розкрити іманентні характеристики культурно-національної ідентичності та схарактеризувати основні шляхи її формування на уроках літератури.

Виклад основного матеріалу. У методиці навчання української та зарубіжної літератури питання про формування культурно-національної ідентичності має глибоке коріння. Воно тісно пов'язане з формуванням в учнів культурно-національних та громадянських цінностей через посередництво художньої літератури. Уперше на важливості цього напряму роботи в методиці кінця XIX ст. наголосили М. Щербатов та О. Галахов, розробляючи

рекомендації для врахування соціо-культурного контексту у вивченні художніх творів та обґрунтовуючи необхідність виділяти літературні взаємозв'язки і взаємовпливи для уяскравлення національного і загальнолюдського в мистецьких текстах.

Значний внесок у розробку проблеми зробив І. Франко. Він яскраво ілюстрував значущість національного складника рідної літератури для виховання прийдешніх поколінь та доводив, що рідне мистецтво слова якнайглибше розкриває національну картину світу, характеризує умови соціального і національного розвитку, втілює культурні риси свого народу. Учений і письменник, на нашу думку, був переконаний у тому, «що прогресивні національні літератури за своїм характером, змістом, духом і спрямуванням – інтернаціональні, але вони ніколи не були безнаціональними» (Удовиченко, 2020, с. 101). І це вагомий аргумент на користь вивчення у школі двох окремих курсів – української та зарубіжної літератури – для уяскравлення культурно-національної специфіки мистецтва рідного слова.

Не меншу вагу мають доробки О. Дорошкевича, І. Огієнка, Є. Пасічника, К. Сторчака та ін. Наприклад, О. Дорошкевич у своїй методиці підкреслював культурно-національну цінність твору і розкривав «ідеали національної інтелігенції, з її пориваннями і стражданнями, її історією» (Дорошкевич, 1921). І. Огієнко акцентував увагу на значенні культурологічної національної освіти, що формує у молоді загальнолюдські ідеали, вкорінені в національному мистецтві слова, і наголошував на важливості формування в учнів одночасно національної культури та громадянської позиції, заснованих на загальнолюдських цінностях (Огієнко, 1991).

Якісно новий крок у розробці проблеми наприкінці ХХ ст. зробив учений і педагог Є. Пасічник (Пасічник, 2000). Він заклав підвалини формування культурно-національної ідентичності учнів у сучасному розумінні та пов'язав їх з громадянськими цінностями та традиціями у шкільному вивченні української літератури.

У розробці наукових підходів до формування культурно-національної ідентичності учений використовував ідеї прогресивного методиста 60-х р. ХХ ст. К. Сторчака, який одним з перших в українській методиці досліджував прояви національного та інтернаціонального в українській літературі та розробляв основні напрями аналітичної роботи вчителя та учнів у цій царині. К. Сторчак підкреслював зв'язок між художнім втіленням конкретного і загального і їх роллю у розвитку громадянського суспільства, між концепцією персонажів та художньої концепцією світу. Цей зв'язок робить кожного персонажа особливим і неповторним та, водночас, подібним до всіх членів суспільства (Сторчак, 1965). Так, вчений звертав увагу на культурно-національну ідентичність як динамічну властивість, яка конструюється через порівняння себе і своїх цінностей з іншими та вироблення правил співіснування в соціальному середовищі.

Останнім часом окремі аспекти вищезгаданих проблем вивчають Н. Грицак, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Л. Нежива, Г. Островська, А. Ситченко, Л. Удовиченко та ін.

На жаль, тривалий час в умовах унітарної радянської держави проблема формування культурно-національної ідентичності у національній школі не могла бути об'єктом дослідження. Національне заміщувалося примітивним партійно-класовим дискурсом.

У сучасній методиці навчання літератури слід визначити два основні напрями роботи для вирішення поставленої задачі. Перший пов'язаний з вихованням культурно-національної ідентичності особистості через посередництво української літератури. Другий, більш широкий, – з розробкою методики розвитку культурно-національної ідентичності як передумови громадянської ідентичності та культурної компетентності в цілому.

Визначення основних напрямів розвитку школи умотивоване необхідністю відродити національну самоідентифікацію особистості для утвердження фундаментальних цінностей громадянського суспільства в Україні ХХІ ст., які були втрачені через складні політичні перипетії.

Сьогодні ні у кого не викликає сумнівів, що українська та зарубіжна література як шкільні предмети – багатофункціональні, інтегральні за своїм призначенням. Обидва курси літератури як навчальні предмети формують гуманістичні якості людини та закладають підвалини її продуктивної життєдіяльності у полікультурному світі. На матеріалі художніх творів учні можуть емоційно пережити різноманітні ситуації, глибше зрозуміти багатонаціональний світ, сенс людського буття і такі його підвалини як людська совість, обов'язок, подвиг, честь і активна життєва позиція. Завдання вчителів – зробити уроки літератури уроками морального виховання учнів.

У розробці методологічних засад формування культурно-національної ідентичності необхідно спиратися на праці філософів та педагогів Г. Сковороди, І. Франка, педагогів Х. Алчевської, Г. Ващенка, Я. А. Коменського, І. Огієнка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, сучасних учених І. Беґа, І. Зязюна, М. Стельмаховича та багатьох інших. Згадані дослідники і методисти розглядають проблему формування у молоді цінностей та патріотичних почуттів як складників культурно-національної ідентичності у тісному зв'язку з національним морально-етичним вихованням, розвитком пошани до здобутків національної культури, до одвічних загальнолюдських моральних чеснот. За А. Дистервегом, така робота повинна відповідати природним здібностям учнів та правилам народної педагогіки тієї нації, до якої належить індивідуум, водночас виховувати його відповідно до загальнолюдських цінностей (Дистервег, 1956).

В літературній освіті вчителю важливо зосереджувати увагу на природних особливостях дітей, враховувати їх індивідуальні мистецькі потреби. Засвоєння досвіду національної культури і літератури має відбуватися органічно, з оперттям на вільний розвиток і національний дух.

Формування культурно-національних цінностей у молодого покоління засобами національної літератури – це процес виховання таких ідеалів, такого типу особистості, яка постійно почуває себе часткою нації, виявляє свою причетність до її історії, традицій, культури, духовного життя в широкому

значенні цього слова. Процеси формування ідентичності мають здійснюватися у нерозривній єдності з осмисленням естетичних цінностей творів мистецтва слова. Література здатна пробуджувати в людині художника, розвивати в неї вміння естетично освоювати світ.

На підвалинах вже розроблених вітчизняних методик навчання української та зарубіжної літератури легко вибудовується концепція формування культурно-національної ідентичності за потреб сьогодення (Степаненко, 2021) і Нової української школи.

Звернімося тепер до психолого-педагогічних умов, які сприяють оптимальній рецепції учнями культурних і літературних цінностей. Викладання літератури в школі дає повноцінний результат тоді, коли в процесі роботи над художніми творами налагоджується постійний духовний контакт між учителем і учнями, створюється атмосфера відвертості, доброзичливості, взаємоповаги, коли суб'єкти розмови виступають як рівноправні партнери і в актах взаємодії вільно виявляють власні погляди та ініціативу. Таке спілкування засноване на культурній компетентності та особливо необхідне на уроках літератури, де досягаються моральні цінності.

Можна виокремити два основні шляхи формування ціннісно-сміслової сфери особистості як складника культурно-національної ідентичності. Перший – формування цінностей на основі знань про традиції, звичаї, суспільні стосунки з їх базовими моральними нормами, які є необхідною умовою моральної орієнтації, основою формування переконань людини. Ця основа значною мірою закладається поза межами школи: у колі сім'ї, близьких і друзів. Другий – це прищеплення високих ідей і почуттів упродовж вивчення творів національної літератури в школі.

Ступінь сформованості системи цінностей виражається в моральній позиції та культурі особистості. А формується система цінностей в активній емоційно-пізнавальній діяльності. Тому таку діяльність варто виділити як важливу психолого-педагогічну умову ефективності морально-ціннісного виховання і наголосити на необхідності спиратися у цьому на укорінені

культурно-національні традиції. Без співпереживання, без сердечної зворушеності не може бути справжнього духовного розвитку засобами мистецтва та свідомої національної самоідентифікації. Жодна моральна проповідь так не виховує, як живий біль, живе почуття. Сьогодні варто розширювати види робіт щодо визначення культурно-національної обумовленості позицій персонажів творів та пропонувати учням навчальні завдання на розв'язання морально-ціннісних проблем та прояви національної культури. За такої умови вивчення кожного твору наблизатиме молодих українців до вирішення сучасних морально-ціннісних питань щодо самоідентифікації, забезпечуватиме їх необхідними знаннями, впливатиме на формування світогляду і виваженої громадянської позиції.

У підсумку приходимо до того, що процес формування культурно-національної ідентичності учнів засобами української та зарубіжної літератури в рамках Нової української школи досягне своєї мети тільки за умови найпильнішої уваги впродовж всього освітнього процесу до таких іманентних їй (ідентичності) складників, як:

- повага до носіїв *інших* культурно-національних цінностей (наприклад, учні аналізують випадки нетолерантного ставлення до людей інших національностей, описані в художніх творах, висловлюють пропозиції щодо запобігання таким ситуаціям в реальному житті);
- визнання рівних прав і обов'язків представників різних культур (наприклад, учні аналізують випадки дискримінації персонажів за національними ознаками та дають негативну оцінку таким фактам);
- повага до думок, переконань, поглядів і цінностей носіїв інших культур (наприклад, учні вважають некоректним бездумний осуд традицій інших народів, поважають правила поведінки представників інших культур тощо);
- відповідальність за власну культурно-національну позицію (наприклад, учні дають аргументовану оцінку поведінки персонажа, беруть на себе

відповідальність за ухвалені рішення, пояснюють значення власного вибору);

- впевненість у своїх силах, самозарадність (наприклад, учні висловлюють глибоко особисті оцінки і судження про художні твори і їх персонажі, про роль літератури у вихованні та збереженні культурно-національної ідентичності).

Висновки. Майбутнє української держави значною мірою залежить від сформованої української культурно-національної ідентичності. Втрата особистістю такої ідентичності породжує серйозні проблеми, пов'язані з глибоким відчуженням у суспільстві, відчуттям розпаду, нестабільності людського буття та навіть створює загрозу національній безпеці країни. Сьогодні культурно-національна ідентичність розуміється як передумова громадянської ідентичності.

Формування культурно-національної ідентичності є «незавершеним проєктом». Успішно його завершити допоможуть виважено побудовані курси української та зарубіжної літератури в школі та використання активних форм навчання.

Твори української та зарубіжної літератури закладають міцний ґрунт для розвитку національної самоідентифікації учнів, оскільки дають «чуття культурної спільності» та «чуття національної ідентичності» (Smith, 1991, р. 65, 105).

Процес навчання повинен бути орієнтованим на те, щоб у кожному творі знайти найцікавіше, найвагоміше для сучасних учнів, те, що актуалізуватиме у їх свідомості культурно-національні цінності, допоможе зрозуміти минуле і сучасне народу, стимулюватиме самоідентифікацію учнів з їхньою нацією і країною.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні різних девіацій культурно-національної ідентичності, їх причин і шляхів подолання. Це допоможе конкретизувати напрями роботи вчителів і гнучко адаптувати відбір

матеріалу та методи навчання з метою нівелювання негативних впливів певних середовищ і сумнівних засобів інформації.

Дуже важливим є вибір кола художніх творів, які найяскравіше ілюструють високі культурно-національні цінності. Не менш важливо спиратися на ефективну методику роботи для навчання учнів критично мислити, формулювати, добираючи переконливі аргументи, власну умотивовану думку про зображені у творі події та персонажі, екстраполювати літературні знання і вміння на ситуації реального життя.

Джерела

1. Андерсон Б. (2001). *Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму*. 271.
2. Ворона В., Шульга М. (2018). *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 5(19). 525.
3. Гібернау М. (2012). *Ідентичність націй*. 303.
4. Державний стандарт базової середньої освіти (2020). *Постанова Кабінету Міністрів України* (від 30 вересня 2020 р. № 898). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
5. Дистервег А. (1956) *Избранные педагогические сочинения. О природосообразности и культуросообразности в обучении*. 218.
6. Дорошкевич О. (1921). *Українська література в школі (спроба методики)*. Книгоспілка, 286.
7. Нова українська школа: основи стандарту освіти. (2016). Львів, 64. URL: <http://education-ua.org/ua/draft-regulations/852-novaukrajinska-shkola-osnovi-standartu-osviti>
8. Огієнко І. І. (1991). *Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу*. Абрбус. 1991. 272.
9. Пасічник Є. А. (2000). *Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти*. Ленвіт, 384.
10. Smith D. (1991). *National identity*. Penguin Books. 227.
11. Степаненко О. Активізація пізнавальної активності учнів на уроках української та зарубіжної літератури засобами мультимедійних технологій. *Інноваційна педагогіка*. 2021. 41(2). 44–48, doi: [10.32843/2663-6085/2021/41/2.8](https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/2.8)
12. Сторчак К. (1965). *Основи методики літератури*. Рад. школа. 418.
13. Удовиченко Л. М. (2020). *Теорія і технологія вивчення художніх образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи*. Інтерсервіс. 352.

REFERENCES

1. Anderson B. (2001). *Uivleni spilnoty: mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu* [*Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*]. (In Ukrainian)
2. Vorona, V., & Shulha M. (Red). (2018). *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin* [*Ukrainian society: monitoring of social change*]. Instytut sotsiologii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 5(19). 525. (In Ukrainian)
3. Gibernau, M. (2012). *Identychnist natsii* [*Identity of nations*]. Krytyka. 303. (In Ukrainian)
4. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity (2020). *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* (vid 30 veresnia 2020 r. № 898) [*State standard of basic secondary education (2020). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (of September 30, 2020 № 898)*]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (In Ukrainian)
5. Disterveg, A. (1956). *Izbrannye pedahohycheskye sochyneniya. O prirodosoobraznosti i kul`turosoobraznosti v obuchenii* [*Selected pedagogical works. On nature and culture conformity in teaching*]. Uchpedgiz, 218. (In Russian)
6. Doroshkevych, O. (1921). *Ukrainska literatura v shkoli (sproba metodyky)* [*Ukrainian literature at school (attempt at methodology)*]. Knyhospilka, 286. (In Ukrainian).
7. *Nova ukrainska shkola: osnovy Standartu osvity. (2016)*. [*New Ukrainian School: basics of the Education Standard*]. URL: <http://education-ua.org/ua/draft-regulations/852-novaukrajinska-shkola-osnovi-standartu-osviti> (in Ukrainian)
8. Ohiyenko, I.I. (1991). *Ukrainska kultura: Korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho narodu* [*Ukrainian culture: A brief history of the cultural life of the Ukrainian people*]. Abris. 272. (In Ukrainian)
9. Pasichnyk, Y. A. (2000). *Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh zakladiv osvity* [*Methods of teaching Ukrainian literature in secondary schools: A textbook for students of higher education*]. Lenvit, 384. (In Ukrainian)
10. Smith D. (1991). *National identity*. Penguin Books. 227.
11. Stepanenko O. Aktyvizatsiia piznavalnoi aktyvnosti uchniv na urokakh ukrainskoi ta zarubizhnoi literatury zasobamy multymediinykh tekhnologii [*Activation of cognitive activity of students in lessons of Ukrainian and foreign literature by means of multimedia technologies*]. *Innovatsiina pedahohika*. 2021. 41(2). 44–48. doi: [10.32843/2663-6085/2021/41/2.8](https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/2.8) (In Ukrainian)
12. Storchak K. (1965). *Osnovy metodyky literatury* [*Fundamentals of literature methodology*]. Rad. School. 418. (In Ukrainian)

13. Udovychenko L. M. (2020). *Teoriia i tekhnolohiia vyvchennia khudozhnykh obraziv-personazhiv u kursi zarubizhnoi literatury starshoi shkoly [Theory and methods of teaching literary characters for foreign literature courses in high school]*. Interservis. 352. (In Ukrainian)

Udovychenko L. THE PROBLEM OF CULTURAL AND NATIONAL IDENTITY AND WAYS TO SOLVE IT IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Russia's armed aggression against Ukraine has significantly increased the level of interest in the problems of cultural and national identity in our country. Teachers face an important task of developing and implementing in school deeply thought-out creative approaches based on the latest methodologies and technologies in order to form the cultural and national identity of young people as a prerequisite for their cultural competence.

The normative documents of the New Ukrainian School refer to the formation of cultural- national and civic competence of students for successful functioning in a democratic society and specify the essence of these concepts. In the conditions of democratization and humanization of education literature as a subject should significantly influence the process of forming civic culture and national awareness of the individual and promote active learning in school «those moral norms that have been developed by mankind over centuries»

The future of the Ukrainian state largely depends on the established Ukrainian cultural and national identity. The loss of it poses serious problems related to deep alienation in society, a sense of disintegration, instability of human existence and even poses a threat to national security.

The concept of forming a cultural and national identity for the needs of the present and the New Ukrainian School may be naturally developed on the foundations laid by our predecessors. Their works are an important contribution to the development of the content of education and to the scientific substantiation of the process of national education of students in an independent state. Today is the time to return to their theoretical achievements and successfully develop the cultural and national identity of students in a country that so heroically fights for the right to exist. Nowadays, the formation of Ukrainian inhabitants' cultural and national identity is unfinished and still going on. A well-balanced course of Ukrainian and foreign literature at school and the use of active forms of education will help to speed up this process.

The paper highlights the immanent characteristics of cultural and national identity and the main ways of its formation in literature lessons and formulates the most important, according to the author, methodological recommendations for optimizing the educational process on the issues under consideration. The prospect of further research is seen in the study of various deviations of cultural and national identity, their causes and ways to overcome them in order to eliminate the negative impact on the youth of certain environments and dubious media.

***Key words:** New Ukrainian School, cultural and national identity, civic identity, civic competence, teaching methods, methodological heritage, Ukrainian and foreign literature, value-meaning sphere of personality.*

*Стаття надійшла до редакції :18.06.2022р.
Прийнято до друку: 21.06.2022р.*

РОЗДІЛ IV
ПСИХОЛОГІЯ І СОЦІОЛОГІЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

УДК 159.9:305

<https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.3711>

Олена Коханова

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології особистості та соціальних практик,
Інститут людини,
Київський університет імені Бориса Грінченка
Бульвар І. Шамо, 18/2, 02094 Київ,
o.kokhanova@kubg.edu.ua
ORCID id 0000-0003-4019-3663

Олеся Столярчук

доктор психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології особистості та соціальних практик
Інститут людини,
Київський університет імені Бориса Грінченка
Бульвар І. Шамо, 18/2, 02094 Київ,
o.stoliarchuk@kubg.edu.ua
ORCID id 0000-0003-4019-3663

Олена Сорокіна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології особистості та соціальних практик
Інститут людини,
Київський університет імені Бориса Грінченка
Бульвар І. Шамо, 18/2, 02094 Київ,
o.sorokina@kubg.edu.ua
ORCID id 0000-0002-6600-2979

**ДОСЛІДЖЕННЯ НАСТАНОВЛЕНЬ ЖІНОК
ЩОДО САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЧОЛОВІКІВ**